

Лекція «Освітні послуги» (узагальнена, Теми 7-9)

Мета лекційного заняття: дати уявлення про освітні послуги та про договори про надання освітніх послуг; визначити предмет різних видів договорів про надання освітніх послуг, їх сторони, форму; охарактеризувати права та обов'язки учасників освітніх послуг, розкрити особливості захисту прав учасників освітніх відносин.

План лекційного заняття:

1. Поняття та загальна характеристика освітніх послуг.
2. Права та обов'язки учасників освітніх відносин.
3. Захист прав учасників освітніх відносин.

Рекомендовані нормативно-правові акти:

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. (із змінами) № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Про дошкільну освіту : Закон України «» від 11.07.2001 р. (із змінами) № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.

Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. (із змінами) № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n997>.

Про фахову передвищу освіту : Закон України від 06.06.2019 р. (із змінами) № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>.

Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10.02.1998 р. (із змінами) № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text>.

Про позашкільну освіту : Закон України «» від 22.06.2000 р. (із змінами) № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

Про вищу освіту : Закон України «» від 01.07.2014 р. (із змінами) № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місцем проживання яких є територія проведення антитерористичної операції: Закон України від 19.04.2016 р. (із змінами) № 1114-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-19#Text>.

Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. (із змінами) № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. (із змінами, втрата чинності, відбудеться пізніше) № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

1. Поняття та загальна характеристика освітніх послуг

Оскільки освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, що, відповідно, надалі стає основою економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави, освітні послуги є як обов'язковими (ті, отримання яких забезпечує держава, більш того, їх надання і,

відповідно, отримання, є обов'язковим, наприклад, середня освіта), так і необов'язковими (ті послуги, рішення про отримання яких особа приймає за своїм бажанням, прагненням, наприклад вища освіта, освітні курси тощо).

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Отже, надання освітніх послуг пов'язане із реалізацією права на освіту.

Право на освіту як певна дефініція нормативно не визначено. У законодавстві вміщується лише опис складових цього права. Тому при визначенні можемо виходити із загальнотеоретичних визначень загальних понять – «право» та «суб'єктивне право» (презентація «Право на освіту», слайди 1-4).

У національному (вітчизняному) законодавстві це право закріплено, насамперед, у **Конституції України**, де, загалом, про ті чи інші аспекти освіти йдеться у декількох статтях (презентація «Право на освіту», слайд 5).

Зокрема, у **ст. 53** зазначено, що **кожен має право на освіту**. Повна загальна середня освіта є **обов'язковою**. Держава забезпечує:

- **доступність і безоплатність** дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах;

- розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання;

- надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Стосовно першої гарантії ще у 2004 р. Конституційним Судом України (далі – КСУ) розглядалась справа, в рішенні по якій надавалось роз'яснення питання, яким чином це положення має тлумачитись (рішення КСУ № 5-рп/2004 від 04.03.2004 р.).

У наступних частинах ст. 53 Конституції України, яка присвячена праву на освіту, закріплено, що громадяни мають право **безоплатно здобути вищу освіту** в державних і комунальних навчальних закладах **на конкурсній основі**. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на **навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах** або через національні культурні товариства.

Відповідно до **п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України**, засади регулювання освіти визначаються **виключно законами України**.

Згідно з **п. 3 ст. 116 Конституції України**, забезпечення проведення політики у сфері освіти є компетенцією Кабінету Міністрів України (далі – КМУ). Оскільки до компетенції КМУ віднесено чимало питань, для з'ясування його

компетенції в освітній сфері необхідно звернутись до спеціальної норми – ст. 63 Закону України «Про освіту», а також враховувати надане у рішенні № 3-рп/2012 від 25.01.2012 р. роз'яснення КСУ.

У Законі України «Про освіту» закріплені такі повноваження КМУ у цій сфері:

- вжиття заходів щодо забезпечення конституційного права кожної особи на освіту;
- забезпечення проведення державної політики у сфері освіти;
- затвердження стратегії розвитку освіти України;
- розробка, затвердження та виконання державних цільових програм у сфері освіти;
- здійснення повноважень засновника державних закладів освіти або доручення їх здійснення уповноваженому ним органу;
- забезпечення рівних умов розвитку закладів освіти всіх форм власності;
- визначення порядку формування і розподілу освітніх субвенцій між бюджетами відповідно до Закону України «Про освіту» та з урахуванням ст. 94 Бюджетного кодексу України;
- затвердження переліку галузей знань та спеціальностей для підготовки фахівців вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти;
- затвердження переліку посад науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів освіти;
- затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності;
- затвердження індикаторів оцінки стану освіти в Україні та регіонах;
- визначення органів ліцензування закладів дошкільної та загальної середньої освіти;
- утворення спеціально уповноваженої державної установи, що організує і забезпечує надання освітніх послуг у сферах дошкільної та повної загальної середньої освіти особам, які перебувають на стаціонарному лікуванні або яким надається реабілітаційна допомога в закладах охорони здоров'я, затвердження статуту такої державної установи, порядку проведення конкурсного відбору на зайняття посади її директора, умов оплати праці її працівників та інші акти, якими регулюється її діяльність;
- затвердження порядку організації здобуття дошкільної та повної загальної середньої освіти особами, які перебувають на стаціонарному лікуванні або яким надається реабілітаційна допомога в закладах охорони здоров'я.

Наведений перелік повноважень є невичерпним, вміщує ті, що стосуються шкільної освіти. Крім цього, у ст. 63 Закону України «Про освіту» передбачено, що КМУ здійснює й інші повноваження. Головним тут є те, що ці повноваження мають бути передбачені **ЛИШЕ** законами, а не підзаконними актами.

Спеціальне законодавство про освіту. Стаття 2 Закону України «Про освіту», яка має назву «Законодавство України про освіту», чітко не визначає, які ж

нормативні акти складають «освітянське законодавство». У ній узагальнено вказано, що законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із **цього Закону, спеціальних законів, інших актів законодавства** у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Натомість відповідне пояснення є у п. 26 ч. 1 ст. 1 цього Закону. Доволі цінним у ст. 2 є положення, згідно із яким **листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів**, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, **НЕ є нормативно-правовими актами і НЕ можуть встановлювати правові норми.**

Спеціальним законодавством, в якому регулюються різні питання реалізації та захисту права на освіту, питання освіти загалом, є, зокрема:

– Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. (із змінами) № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1178>;

– Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. (із змінами) № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n997>.

– Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. (із змінами) № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

– Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06.2019 р. (із змінами) № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>.

– Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місцем проживання яких є територія проведення антитерористичної операції» від 19.04.2016 р. (із змінами) № 1114-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-19#Text>.

– Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р. (із змінами) № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>.

– Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р. (із змінами) № 2628-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.

– Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10.02.1998 р. (із змінами) № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр#Text>.

У **ст. 3 Закону України «Про освіту»** закріплено, що кожен має право на якісну та доступну освіту.

Право на освіту включає (презентація «Право на освіту», слайд б):

- право здобувати освіту впродовж усього життя;
- право на доступність освіти;
- право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України.

Як практично виглядає **право здобувати освіту впродовж усього життя**, можна продемонструвати посиланням на ч. 1 ст. 10 Закону України «Про освіту», де йдеться про складники системи освіти, серед яких: дошкільна освіта, повна

загальна середня освіта; професійна (професійно-технічна) освіта, вища освіта, освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта. При цьому щодо окремих з цим складників більш коректне казати як про обов'язок, а не як про право. Так, наприклад, як вже зазначалось, відповідно до ст. 53 Конституції України, повна загальна середня освіта є обов'язковою. Подальше закріплення це положення має у ч. 2 ст. 12 Закону України «Про освіту», де закріплено, що повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і здобувається в інституційних або індивідуальних формах, визначених законодавством. Крім складників, ознайомлення з якими дозволяє нам казати про **певні життєві етапи**, також і у ч. 3 ст. 3 Закону України «Про освіту» йдеться про те, що «право особи на освіту може реалізовуватися шляхом ... здобуття дошкільної, повної загальної середньої, ... , вищої освіти та освіти дорослих».

Доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності (презентація «Право на освіту», слайд 7) **означає**, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права. Таке роз'яснення було надане у Рішенні КСУ № 5-рп/2004 від 04.03.2004 р. (справа про доступність і безоплатність освіти) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#n54>).

У частині 2 ст. 3 Закону України «Про освіту» вказано, що в Україні створюються **рівні умови доступу до освіти**. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

Безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту (презентація «Право на освіту», слайд 8) означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена ч. 3 ст. 53 Конституції України (роз'яснення у Рішенні КСУ № 5-рп/2004 від 04.03.2004 р.). Витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі.

У п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» **безоплатна освіта** визначається (презентація «Право на освіту», слайд 9) як освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством. Крім цього, ст. 4 цього закону безпосередньо присвячена регулюванню питань забезпечення права на безоплатну освіту, і в ній, зокрема, йдеться про те, що **держава забезпечує:**

1) безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти відповідно до стандартів освіти;

2) розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої і післядипломної освіти відповідно до законодавства.

Право на безоплатну освіту забезпечується для здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти – за рахунок розвитку мережі закладів освіти всіх форм власності та їх фінансового забезпечення у порядку, встановленому законодавством, і в обсязі, достатньому для забезпечення права на освіту всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно або тимчасово проживають на території України.

Держава гарантує усім громадянам України та іншим особам, які перебувають в Україні на законних підставах, а також кожній дитині незалежно від підстав її перебування в Україні право на безоплатне здобуття повної загальної середньої освіти відповідно до стандартів освіти.

Держава гарантує безоплатне забезпечення підручниками (у тому числі електронними), посібниками всіх здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інші частина ст. 3 Закону України «Про освіту» присвячені питанням:

– доступу до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів (ч. 4);

– соціальному захисту здобувачів освіти та забезпеченню рівного доступу до освіти особам із соціально вразливих верств населення (ч. 5);

– створенню державою умов для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів; забезпеченню виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти (ч. 6);

– означенню питань здобуття освіти в Україні іноземцями та особами без громадянства (ч. 7);

– підкресленню рівності прав на освіту біженців з відповідними правами громадянам України (ч. 8);

– гарантуванню неможливості обмеження право на освіту законом та закріплення можливості встановлення на рівні законів особливих умов доступу до певного рівня освіти, спеціальності (професії) (ч. 9).

2. Права та обов'язки учасників освітніх відносин

Права та обов'язки педагога. Зважаючи на відсутність нормативних визначень понять «права» та «обов'язки», здійснюючи характеристику цього

питання будемо виходити з загальнотеоретичних визначень цих понять, розглядаючи **права педагога** як забезпечені законом можливості мати, користуватися й розпоряджатися закріпленими у законодавстві благами, а **обов'язки педагога** – як певний варіант необхідної поведінки педагога, що є гарантією використання наданих здобувачам освіти та іншим учасникам освітнього процесу можливостей. При цьому, характеризуючи обов'язки педагога, зважатиме на загальноновизнану структуру юридичного обов'язку, яку складають такі елементи, як: необхідність здійснення певних дій або утримання від них; необхідність відреагувати на законні вимоги, які були звернені до нього іншими учасниками освітнього процесу; необхідність не перешкоджати іншим учасникам освітнього процесу користуватися тим благом, на яке вони мають право, та необхідність нести відповідальність за невиконання встановлених вимог.

Частина 2 ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» вміщує «відсилання» до положень Закону України «Про освіту» (законодавче формулювання: «педагогічні працівники мають права, визначені Законом України «Про освіту» ... »).

Стаття 54 Закону України «Про освіту» (ч. 1) закріплює такі **права педагогічних працівників**:

- 1) право на академічну свободу, яке включає:
  - свободу викладання;
  - свободу від втручання в педагогічну діяльність;
  - свободу вибору форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі;
- 2) право на педагогічну ініціативу;
- 3) право на розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання;
- 4) право на користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів у порядку, встановленому закладом освіти;
- 5) право на підвищення кваліфікації;
- 6) право на перепідготовку;
- 7) право на вільний вибір освітніх програм;
- 8) право на вільний вибір форм навчання;
- 9) право на вільний вибір закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників;
- 10) право на доступ до інформаційних ресурсів і комунікацій, що використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності;
- 11) право на відзначення успіхів у своїй професійній діяльності;

12) право на справедливе та об'єктивне оцінювання своєї професійної діяльності;

13) право на захист професійної честі та гідності;

14) право на індивідуальну освітню (наукову, творчу, мистецьку та іншу) діяльність за межами закладу освіти;

15) право на творчу відпустку строком до одного року не більше одного разу на 10 років із зарахуванням до стажу роботи;

16) право на забезпечення житлом у першочерговому порядку, пільгові кредити для індивідуального і кооперативного будівництва;

17) право на забезпечення службовим житлом з усіма комунальними зручностями у порядку, передбаченому законодавством;

18) право на безпечні і нешкідливі умови праці;

19) право на подовжену оплачувану відпустку;

20) право на участь у громадському самоврядуванні закладу освіти;

21) право на участь у роботі колегіальних органів управління закладу освіти;

22) право на захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю.

Це НЕ закритий (тобто НЕ вичерпний вичерпний) перелік, адже ч. 3 ст. 54 цього закону закріплює, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають також **інші права**, передбачені:

1) законодавством;

2) колективним договором;

3) трудовим договором;

4) установчими документами закладу освіти.

Аналогічні положення закріплює і Закон України «Про повну загальну середню освіту» (ч. 2 ст. 22).

Стаття 57 Закону України «Про освіту» закріплює, що **держава забезпечує педагогічним і науково-педагогічним працівникам:**

1) належні умови праці та медичне обслуговування;

2) оплату підвищення кваліфікації;

3) правовий, соціальний, професійний захист;

4) диференціацію посадових окладів (ставок заробітної плати) відповідно до кваліфікаційних категорій, встановлення підвищених посадових окладів (ставок заробітної плати) за педагогічні звання, надбавок за почесні звання, доплат за наукові ступені та вчені звання;

5) виплату педагогічним працівникам щорічної грошової винагороди в розмірі до одного посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання покладених на них обов'язків;

б) виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки;

7) надання пільгових довгострокових кредитів на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла або надання службового житла у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України;

8) пенсію за вислугу років;

9) інші гарантії, визначені законом України.

Зокрема:

– **збереження попереднього середнього заробітку** (а) у разі захворювання, яке тимчасово унеможлиблює виконання посадових обов'язків і обмежує можливість перебування у колективі осіб, які навчаються; б) у разі тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу; в) у разі проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, або військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період). У разі хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

– **пільги для педагогічних працівників, які працюють у сільській місцевості і селищах міського типу, а також пенсіонерам, які раніше працювали педагогічними працівниками в таких населених пунктах і проживають у них** (а) безоплатне користування житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм, щоправда за певних умов; б) безоплатне одержання у власність земельної ділянки в межах земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарської установи чи організації, розташованих на території відповідної ради, із земель сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарської установи чи організації, що приватизуються, або земель запасу чи резервного фонду, щоправда з обмеженням певними нормами).

За особливі трудові заслуги педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені **державними нагородами, представлені до присудження державних премій України**, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення.

Стаття 54 Закону України «Про освіту» (ч. 2) закріплює такі **обов'язки педагогічних працівників:**

1) постійно підвищувати свій професійний і загальнокультурний рівні та педагогічну майстерність (обов'язок постійно підвищувати свою педагогічну майстерність закріплює і ч. 3 ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту»);

2) виконувати освітню програму для досягнення здобувачами освіти передбачених нею результатів навчання;

3) сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я;

4) дотримуватися академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами освіти в освітньому процесі та науковій діяльності;

5) дотримуватися педагогічної етики;

6) поважати гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу;

7) настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;

8) формувати у здобувачів освіти усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

9) виховувати у здобувачів освіти повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України та навколишнього природного середовища;

10) формувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

11) захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психологічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам;

12) додержуватися установчих документів та правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, виконувати свої посадові обов'язки;

13) повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування).

Крім цього, Закон України «Про повну загальну середню освіту» у ч. 3 ст. 22 закріплює й такі **обов'язки**, як:

1) дотримання принципів дитиноцентризму та педагогіки партнерства у відносинах з учнями та їхніми батьками;

2) виконання обов'язків, визначених Законом України «Про освіту», Законом України «Про повну загальну середню освіту», іншими актами законодавства, установчими документами закладу освіти, трудовим договором та/або їхніми посадовими обов'язками;

3) забезпечення єдності навчання, виховання та розвитку учнів, а також дотримання у своїй педагогічній діяльності інших принципів освітньої діяльності, визначених ст. 6 Закону України «Про освіту» (людиноцентризм; верховенство права; забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; науковий характер освіти; різноманітність освіти; інтеграція з ринком праці; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; академічна добросовісність; академічна свобода; гуманізм; демократизм; єдність навчання, виховання та розвитку; виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; формування громадянської культури та культури демократії; формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля; різнобічність та збалансованість інформації щодо політичних, світоглядних та релігійних питань; інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір; нетерпимість до проявів корупції та хабарництва. **Жодний з вказаних принципів НЕ має свого тлумачення у цих законах);**

4) використовувати державну мову в освітньому процесі;

5) володіти навичками з надання домедичної допомоги дітям.

Як і у випадку прав, це НЕ закритий (тобто НЕ вичерпний) перелік обов'язків, адже ч. 3 ст. 54 цього закону закріплює, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають також **інші обов'язки**, передбачені:

1) законодавством;

2) колективним договором;

3) трудовим договором;

4) установчими документами закладу освіти.

Особливу увагу слід звернути й на таку **гарантію**, яка закріплена у ч. 5 ст. 54 Закону України «Про освіту», як **заборона відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків**, щоправда у цій нормі закріплене й узагальнене (не конкретизоване) правило про можливість винятків – «крім випадків, передбачених законодавством». У даному випадку використання «законодавства» означає не лише законодавчі акти (тобто закони), але й підзаконні нормативно-правові акти (див. про спеціальне законодавство в «Основне про право на освіту»).

Права і обов'язки учня. Учні відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» є **здобувачами освіти** (здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти,

курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти).

Щодо характеристики їх прав та обов'язків, також почнемо із положень загального закону – Закону України «Про освіту», оскільки Закон України «Про повну загальну середню освіту» у ч. 1 ст. 20 закріплює, що права та обов'язки учнів **ВИЗНАЧАЮТЬСЯ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»**, цим Законом та іншими законодавчими актами.

Стаття 53 Закону України «Про освіту» передбачає, що **здобувачі освіти мають право на:**

- 1) навчання впродовж життя та академічну мобільність;
- 2) індивідуальну освітню траєкторію, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання;
- 3) якісні освітні послуги;
- 4) справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання;
- 5) відзначення успіхів у своїй діяльності;
- 6) свободу творчої, спортивної, оздоровчої, культурної, просвітницької, наукової і науково-технічної діяльності тощо;
- 7) безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці;
- 8) повагу людської гідності;
- 9) захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти;
- 10) отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування);
- 11) користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів;
- 12) доступ до інформаційних ресурсів і комунікацій, що використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності;
- 13) забезпечення стипендіями у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- 14) трудову діяльність у позанавчальний час;
- 15) збереження місця навчання на період проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період;

16) особисту або через своїх законних представників участь у громадському самоврядуванні та управлінні закладом освіти;

17) інші необхідні умови для здобуття освіти, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами та із соціально незахищених верств населення.

Так само як щодо педагогічних працівників, перелік прав **НЕ є вичерпним**, адже ч. 4 ст. 53 цього закону закріплено, що здобувачі освіти мають також інші права, передбачені:

- 1) законодавством;
- 2) установчими документами закладу освіти.

Здобувачі освіти мають також **ІНШІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ**, передбачені законодавством та установчими документами закладу освіти. Аналогічне за змістом положення закріплює й ч. 1 ст. 20 Закону України «Про повну загальну середню освіту», в якій вказано, що учні можуть мати також **ІНШІ ПРАВА ТА НЕСТИ ОБОВ'ЯЗКИ**, передбачені законодавством та установчими документами закладу освіти. У цьому законі окремо йдеться про певні заборони, які стосуються:

– залучення учнів до участі в заходах, організованих не передбаченими законами воєнізованими формуваннями, політичними партіями, релігійними організаціями (об'єднаннями), крім випадків, визначених статтею 31 Закону України "Про освіту". Залучати учнів, які не досягли повноліття, до участі у заходах, організованих громадськими об'єднаннями, дозволяється виключно за згодою їхніх батьків.

– примушування учнів до вступу до будь-яких громадських об'єднань, воєнізованих формувань, політичних партій (об'єднань), релігійних організацій забороняється.

Щодо додаткових прав, у Законі України «Про повну загальну середню освіту» йдеться про:

– право учнів на отримання додаткових індивідуальних та/або групових консультацій та/або занять з навчальних предметів, з яких проводиться державна підсумкова атестація на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, та з яких рівень досягнутих результатів навчання менше середнього рівня результатів навчання учнів відповідного року навчання у відповідному закладі освіти;

– право осіб з особливими освітніми потребами на забезпечення допоміжними засобами для навчання (в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України);

– право учнів, які проживають та утримуються у пансіонах закладів освіти на забезпечення одягом (формою), харчуванням та іншими послугами (у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України).

Здобувачі освіти зобов'язані:

1) виконувати вимоги освітньої програми (індивідуального навчального плану за його наявності), дотримуючись принципу академічної доброчесності, та досягти

результатів навчання, передбачених стандартом освіти для відповідного рівня освіти;

2) поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм;

3) відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я оточуючих, довкілля;

4) дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності);

5) повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб.

Так само як щодо прав, перелік обов'язків учнів (здобувачів) **НЕ є вичерпним**, адже ч. 4 ст. 53 цього закону закріплено, що здобувачі освіти мають також інші обов'язки, передбачені:

1) законодавством;

2) установчими документами закладу освіти.

Оскільки учні – це неповнолітні особи, зважати слід й на таких учасників освітнього процесу, як **батьки учнів**, а отже, значення мають й права та обов'язки цих суб'єктів.

Питання прав, обов'язків та відповідальності батьків учнів регулює ст. 25 Закону України «Про повну загальну середню освіту», який, натомість, «відсилає» до положень Закону України «Про освіту» та інших законів України. Але безпосередньо у цьому Законі закріплено право батьків учнів **бути присутніми на навчальних заняттях своїх дітей, щоправда** за умови попереднього погодження з керівником закладу освіти. Ще одне положення, яке закріплює цей Закон, - це положення про відповідальність батьків учнів, а також керівників закладів освіти, які виконують обов'язки опікунів дитини у випадках, визначених законом, **за здобуття ними повної загальної середньої освіти**.

Отже, всі інші права маємо визначати, зважаючи на положення загального закону «Про освіту», у ч. 2 ст. 55 якого закріплено, що **батьки здобувачів освіти мають право:**

1) захищати відповідно до законодавства права та законні інтереси здобувачів освіти;

2) звертатися до закладів освіти, органів управління освітою з питань освіти;

3) обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти;

4) брати участь у громадському самоврядуванні закладу освіти, зокрема обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладу освіти;

5) завчасно отримувати інформацію про всі заплановані у закладі освіти та позапланові педагогічні, психологічні, медичні, соціологічні заходи, дослідження, обстеження, педагогічні експерименти та надавати згоду на участь у них дитини;

б) брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального навчального плану;

7) отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, у тому числі щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування), про результати навчання своїх дітей (дітей, законними представниками яких вони є) і результати оцінювання якості освіти у закладі освіти та його освітньої діяльності;

8) подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу;

9) вимагати повного та неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу.

Можливість реалізації того чи іншого права завжди передбачає наявність певних гарантій. У ст. 56 Закону України «», зокрема, як гарантії декларуються:

– забезпечення підвезенням;

– забезпечення пільгового проїзду учнів та педагогічних працівників до місця навчання і додому (з боку органів місцевого самоврядування та за рахунок видатків відповідних місцевих бюджетів);

– безоплатне гаряче харчуванням (з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких перебувають державні і комунальні заклади освіти та щодо окремих категорій здобувачів освіти, серед яких : діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах (групах), діти із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», дітей з числа осіб, визначених у ст. 10 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", які навчаються в закладах ... загальної середньої... освіти; особи інших категорій, визначених законодавством та/або рішенням органу місцевого самоврядування).

З метою забезпечення належних умов для реалізації права особи на освіту в системі освіти діє освітній омбудсмен, **правовий статус якого регулюється у ст. 73 Закону України «Про»**.

Положення про освітнього омбудсмена затверджено Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ).

Освітній омбудсмен є посадовою особою, на яку КМУ покладається виконання завдань щодо захисту прав у сфері освіти. Він призначається на посаду КМУ строком на **п'ять років без права повторного призначення**.

Права освітнього омбудсмена (ч. 4 ст. 56 Закону України «Про освіту»):

1) розглядати подані учасниками освітнього процесу звернення, перевіряти викладені у них факти;

2) отримувати від закладів освіти та органів управління освітою інформацію, необхідну для виконання своїх функцій, у тому числі інформацію з обмеженим доступом;

3) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок фактів, викладених у зверненнях учасників освітнього процесу;

4) залучати до розгляду звернень радників та консультантів освітнього омбудсмена, представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також експертів, учених та фахівців, у тому числі на договірній основі;

5) аналізувати дотримання законодавства стосовно учасників освітнього процесу, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування);

б) за результатами розгляду звернень та/або проведених перевірок надавати рекомендації керівникам та/або засновникам закладів освіти, органам управління освітою, державним органам, органам місцевого самоврядування, вимагати від них припинення порушення та/або відновлення порушених прав чи законних інтересів учасників освітнього процесу, спрямовувати до них подання про проведення службових розслідувань, повідомляти правоохоронні органи щодо виявлених фактів порушення законодавства;

7) безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти всіх рівнів, не заважаючи освітньому процесу, а також брати участь у засіданнях державних органів, органів місцевого самоврядування з питань, що належать до його компетенції;

8) звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення права людини на освіту та законодавства у сфері освіти;

9) надавати консультації учасникам освітнього процесу;

10) представляти інтереси особи у суді.

Батьки здобувачів освіти зобов'язані:

1) виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля;

2) сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання;

3) поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;

4) дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя;

5) формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану;

6) настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;

7) формувати у дітей усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;

8) виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України;

9) дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності);

10) сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування);

11) виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.

У ч. 4 Закону України «Про освіту», закріплено **гарантію**:

«Держава надає батькам здобувачів освіти допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають поважати право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань, а суб'єкти освітньої діяльності мають враховувати відповідні переконання під час організації та реалізації освітнього процесу, що не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників освітнього процесу».

Акти-документи, в яких можуть встановлюватися права та обов'язки батьків здобувачів освіти:

- акти законодавства;
- установчі документи закладу освіти;
- договір про надання освітніх послуг (за наявності).

3. Захист прав учасників освітніх відносин

Юридична відповідальність учасників освітнього процесу. Оскільки поняття «**юридична відповідальність**» є теоретичним (не нормативним) поняттям, характеризуючи особливості юридичної відповідальності учасників освітнього процесу, будемо виходити із загальнозживаного розуміння юридичної відповідальності як різновиду соціальної відповідальності. Щоправда, визначаючи «**юридичну відповідальність**», у теоретичних джерелах йдеться про її закріплення

законодавством, натомість щодо відповідальності учасників освітнього процесу далі буде наведена характеристика особливостей її закріплення порівняно із загальноновизнаним розумінням. Натомість, в будь-якому випадку, незмінним залишається те, що юридична відповідальність передбачає забезпечення державою юридичного обов'язку правопорушника зазнавати примусового позбавлення окремих благ, що йому належать. Тобто це передбачає **застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення.**

Крім таких відомих різновидів відповідальності, як адміністративна, кримінальна, цивільна та дисциплінарна, охарактеризуємо й такий специфічний її різновид, як АКАДЕМІЧНА відповідальність, про яку йдеться у законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та інших «освітянських» законодавчих актах.

Загалом, про відповідальність в «освітянському законодавстві» згадується:

– у ст. 26 Закону України «Про освіту»: «1. Керівник закладу освіти здійснює безпосереднє управління закладом і несе **відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу освіти. Повноваження (права і обов'язки) та відповідальність керівника закладу освіти визначаються законом та установчими документами закладу освіти»;**

– у ч. 6 ст. 54 Закону України «Про освіту», яка присвячена питанням прав та обов'язків педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу: «6. Особи, винні в порушенні цієї статті, **несуть відповідальність згідно з законом».**

– у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про повну загальну середню освіту»: «2. **Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є: встановлення відповідальності за порушення законодавства України про загальну середню освіту»;**

– у ч. 2 ст. 25 Закону України «Про повну загальну середню освіту» («2. На батьків учнів, а також керівників закладів освіти, які виконують обов'язки опікунів дитини у **випадках, визначених законом, покладається відповідальність за здобуття ними повної загальної середньої освіти»;**

– у ч. 2 ст. 25 Закону України «Про повну загальну середню освіту» («4. Повноваження, **відповідальність, засади формування та діяльності органів громадського самоврядування визначаються цим Законом та установчими документами закладу освіти»;**

– у ч. 2 ст. 38 Закону України «Про повну загальну середню освіту» («3. Керівник закладу загальної середньої освіти **має право ... притягати до дисциплінарної відповідальності ...;** 4. Керівник закладу загальної середньої освіти **зобов'язаний:** здійснювати притягнення до відповідальності... учнів відповідно до вимог законодавства; 5. Керівник закладу загальної середньої освіти

... несе відповідальність за виконання обов'язків, визначених законодавством, установчими документами закладу освіти і строковим трудовим договором»);

– у ч. 2 ст. 40 Закону України «Про повну загальну середню освіту» («3. Педагогічна рада ... приймає рішення щодо переведення учнів на наступний рік навчання, їх відрахування, притягнення до відповідальності за невиконання обов'язків ...»);

– у ч. 2 ст. 41 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (підлежальна рада закладу (закладів) загальної середньої освіти ... «3. ... може вносити засновнику закладу освіти подання про притягнення керівника закладу освіти до дисциплінарної відповідальності з підстав, визначених законом»).

Питання **АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ** пов'язано із таким поняттям, як «академічна доброчесність», якій присвячена ст. 42 Закону України «Про освіту» та ст. 43 Закону України «Про повну загальну середню освіту».

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Стаття 43 Закону України «Про повну загальну середню освіту», встановлює, що **ПОРУШЕННЯМИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ у системі загальної середньої освіти є:**

- академічний плагіат;
- фабрикація;
- фальсифікація;
- списування;
- обман;
- хабарництво;
- необ'єктивне оцінювання.

Порушеннями академічної доброчесності у системі загальної середньої освіти є також ТАКІ ФОРМИ ОБМАНУ, як:

– надання педагогічними працівниками та іншими особами допомоги учням під час проходження ними підсумкового оцінювання (семестрового та річного), державної підсумкової атестації, зовнішнього незалежного оцінювання, не передбаченої умовами та/або процедурами їх проходження;

– використання учнем під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів;

– проходження процедури оцінювання результатів навчання замість інших осіб;

– необ'єктивне оцінювання компетентностей педагогічних працівників під час атестації чи сертифікації.

НАСЛІДКИ: у ч. 5 ст. 42 **Закону України «Про освіту»** закріплено, що за порушення академічної доброчесності **ПЕДАГОГІЧНІ ... ПРАЦІВНИКИ закладів освіти** можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

- відмова у присудженні ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня;
- позбавлення присудженого ступеня освітньо-наукового чи освітньо-творчого рівня;
- відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;
- позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

У ч. 5 ст. 43 **Закону України «Про повну загальну середню освіту»**, закріплено, що **педагогічні працівники, стосовно яких встановлено факт порушення академічної доброчесності:**

- 1) не можуть бути залучені до проведення процедур та заходів забезпечення і підвищення якості освіти, учнівських олімпіад та інших змагань;
- 2) не можуть бути допущені до позачергової атестації, що має на меті підвищення кваліфікаційної категорії або присвоєння педагогічного звання;
- 3) не можуть отримувати будь-які види заохочення (премії, інші заохочувальні виплати, нагороди тощо) протягом одного року;
- 4) можуть бути позбавлені педагогічного звання.

У ч. 6. ст. 43 **Закону України «Про повну загальну середню освіту»** встановлено, що **ФАКТ ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВРАХОВУЄТЬСЯ** під час:

- 1) вирішення питання про притягнення педагогічного працівника до дисциплінарної відповідальності;
- 2) конкурсного відбору на посаду керівника закладу освіти.

Частина 6 ст. 42 **Закону України «Про освіту»** регулює питання **академічної відповідальності ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ**. Так, за порушення академічної доброчесності здобувачі освіти **можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:**

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);
- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- відрахування із закладу освіти (**КРІМ ОСІБ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ**);
- позбавлення академічної стипендії;
- позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

У ч. 7 ст. 43 **Закону України «Про повну загальну середню освіту»** йдеться про академічну відповідальність **УЧНІВ**. Так, за порушення академічної

доброчесності до учня може бути застосовано такі **ВИДИ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**:

- 1) зауваження;
- 2) повторне проходження підсумкового оцінювання;
- 3) повторне проходження державної підсумкової атестації;
- 4) повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;
- 5) позбавлення отриманих із порушеннями академічної доброчесності академічної стипендії, призових місць на учнівських змаганнях, турнірах, олімпіадах, конкурсах.

Суб'єкти, які приймають відповідне рішення.

Рішення про встановлення **факту порушення ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ** академічної доброчесності та визначення виду академічної відповідальності **приймає ПЕДАГОГІЧНА РАДА** за участю працівника та/або його законного представника.

Рішення **про академічну відповідальність УЧНІВ** приймає **ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРАЦІВНИК**, який виявив порушення академічної доброчесності, **АБО ПЕДАГОГІЧНА РАДА** закладу освіти відповідно до положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти.

Рішення про позбавлення учня академічної стипендії, призових місць на учнівських змаганнях, турнірах, олімпіадах, конкурсах, отриманих із порушеннями академічної доброчесності, **приймає ОРГАН (ПОСАДОВА ОСОБА), ЯКИЙ ЇХ НАДАВ (ПРИСВОЇВ)** у порядку, визначеному законодавством.

Види академічної відповідальності, що можуть бути застосовані до учнів та педагогічних працівників, **повинні бути співмірними із вчиненими порушеннями**. За одне порушення **може бути застосовано лише один із видів академічної відповідальності**. Рішення про притягнення до академічної відповідальності може бути оскаржене у порядку, визначеному положенням про внутрішню систему забезпечення якості освіти закладу освіти.

Що ж стосується таких різновидів юридичної відповідальності, як адміністративна та кримінальна, представимо підбірку нормативних положень.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

Аналіз норм **Кодексу України про адміністративні правопорушення** виявляє, що **БІЛЬШІСТЬ** «згадок» про відповідальність у цьому кодифікованому акті **НЕ пов'язані** безпосередньо із навчальним процесом.

Враховуючи той факт, що кваліфікація того чи іншого адміністративного правопорушення пов'язана із неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, нагадаємо, що відповідно до п. 5 Розділу XX «Перехідних положень» Податкового кодексу України, «якщо норми ... законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, **КРІМ НОРМ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА**

КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ АБО КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу Податкового Кодексу України для відповідного року. У наведеному п. 169.1.1 йдеться про «розмір, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку». Тобто для правильного вирішення питання кваліфікації потрібно ще брати до уваги закони про бюджет на кожен рік, наприклад, Закон України «Про Державний бюджет України на 2023 рік».

Статтями, які стосуються адміністративної відповідальності **У СФЕРІ ОСВІТИ**, є: 173-4, 188-54 та 188-55. Також для питань притягнення до адміністративної відповідальності значення мають положення ст. 255 КУпАП, в якій вказуються особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення. Щодо вказаних вище статей, такі протоколи мають право складати:

– уповноважені на те посадові особи центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальних органів (стаття 188⁻⁵⁴);

– освітній омбудсмен або уповноважені особи служби освітнього омбудсмена (стаття 188⁻⁵⁵);

– органи Національної поліції (стаття 173⁻⁴).

Стаття 188-54 присвячена питанням **ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ**.

Порушення (ч. 1):

Недопущення посадових осіб центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальних органів до проведення інституційного аудиту або здійснення заходів державного нагляду (контролю), вчинення інших дій, що перешкоджають таким посадовим особам у проведенні інституційного аудиту або здійсненні заходів державного нагляду (контролю), ненадання їм інформації або надання неправдивої інформації.

Санкція: накладення штрафу на громадян від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та **на посадових осіб** від тридцяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення (ч. 2):

Невиконання законних вимог (приписів, розпоряджень) або інших розпорядчих документів посадових осіб центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальних органів щодо усунення порушень вимог законодавства України у сфері освіти.

Санкції: попередження або накладення штрафу на посадових осіб від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо вказані дії вчинятимуться **повторно протягом року** після накладення адміністративного стягнення, тоді **санкцією** є накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 188-55 присвячена **ПИТАННЯМ НЕВИКОНАННЯ ЗАКОННИХ ВИМОГ ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА.**

Порушення (ч. 1):

Невиконання законних вимог освітнього омбудсмена щодо припинення порушення прав та/або відновлення порушених прав та/або законних інтересів учасників освітнього процесу, перешкоджання здійсненню освітнім омбудсменом чи уповноваженими ним особами своїх повноважень, ненадання інформації у строк, встановлений законом, або надання завідомо недостовірної інформації.

Санкція: накладення штрафу на посадових осіб від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Якщо вказані дії вчинятимуться **повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення**, тоді **санкцією** є накладення штрафу на посадових осіб від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 173-4 присвячена **БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЮ) УЧАСНИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.**

Порушення (ч. 1):

Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Санкції: а) штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; **б)** громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Якщо відповідні діяння вчинені групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення (ч. 2 ст. 173-4), тоді це тягне накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Якщо відповідні діяння вчинені малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років (ч. 3 ст. 173-4), тоді це тягне накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Якщо відповідні діяння вчинені групою малолітніх або неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення (ч. 4 ст. 173-4), це тягне накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Порушення (ч. 5):

Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу.

Санкції: а) штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; б) виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Інші статті – це ті, що так чи інакше згадують про неповнолітніх загалом.

Такими загальними статтями є:

- ст. 13, яка присвячена питанням відповідальності неповнолітніх;
- ст. 24-1, яка присвячена заходам впливу, що застосовуються до неповнолітніх;
- ст. 180, яка присвячена відповідальності за доведення неповнолітнього до стану сп'яніння його батьками, особами, які їх замінюють, або іншими особами;
- ст. 184, яка присвячена відповідальності за ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей; відповідальності батьків за те, що неповнолітні віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років вчинили адміністративні правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, крім порушень, передбачених (чч. 3, 4 ст. 173⁴ КУпАП); відповідальності батьків або осіб, які їх замінюють за вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; відповідальності за невиконання рішення органу опіки та піклування щодо визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини; відповідальності за умисне порушення встановленого законом обмеження щодо строку перебування дитини за межами України у разі самостійного вирішення питання про тимчасовий виїзд дитини за межі України тим із батьків, з яким рішенням суду визначено або висновком органу опіки та піклування підтверджено місце проживання цієї дитини.

Окремі статті визначають **особливості їх застосування до неповнолітніх**. Так, зокрема, у **ст. 31-1** йдеться про те, що загальне правило – призначення суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин та їх виконуються не більше восьми годин, а щодо **неповнолітніх - не більше двох годин на день**. У п. 4 ст. 34 йдеться про те, що вчинення правопорушення неповнолітнім є **обставиною, що пом'якшує відповідальність за адміністративне правопорушення**. У п. 3 ст. 35 йдеться про те, що втягнення неповнолітнього в правопорушення є **обставиною, що обтяжує відповідальність**

за адміністративне правопорушення. У ст. 40 йдеться про відшкодування шкоди неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, за умови, що сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян (покладається саме на цього неповнолітнього або він зобов'язаний своєю працею усунути таку шкоду). У ст. 321-2 йдеться про обчислення строку відбування громадських робіт, які (роботи), за загальним правилом, виконуються не більш як чотири години на день, а якщо йдеться про неповнолітніх, то **не більше двох годин на день**. У ст. 325-2 йдеться про обчислення строку виконання суспільно корисних робіт, які (роботи), за загальним правилом, виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми – **не більше двох годин на день**. У ст. 270 йдеться про законних представників осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, або потерпілого, які є неповнолітніми (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники).

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. Безпосередньо питань **ПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОСВІТИ** стосується ст. 183 Кримінального кодексу України, в якій йдеться про порушення права на отримання освіти. Такими порушеннями є, зокрема:

– незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності (**можлива санкція:** штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років);

– незаконна вимога оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах (**можливі санкції:** а) штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; б) обмеження волі на строк до трьох років; в) позбавлення волі на той самий строк. Всі санкції можуть поєднуватись із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років).

Інші статті, це ті, які в тих чи інших аспектах стосуються дітей. До таких статей можна віднести ст. 150 Кримінального кодексу України, в якій йдеться про експлуатацію дітей; ч. 2 ст. 259 Кримінального кодексу України, в якій йдеться про завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження критично важливих об'єктів інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність ... закладів освіти.

Питання для перевірки знань:

1. Що включається у поняття «освітні послуги»?
2. Охарактеризуйте нормативне регулювання відносин з надання освітніх послуг.
3. Які види освітніх послуг Ви можете назвати?
4. Охарактеризуйте зміст основних принципів надання освітніх послуг.

5. Охарактеризуйте учасників відносин у сфері надання освітніх послуг (здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти).

6. Охарактеризуйте суб'єктів системи надання освітніх послуг.

7. Охарактеризуйте договір про надання освітніх послуг.

8. Охарактеризуйте права та обов'язки учасників освітніх відносин.

9. Охарактеризуйте позасудовий захист прав учасників відносин у сфері надання освітніх послуг.

10. Охарактеризуйте судовий захист прав учасників відносин у сфері надання освітніх послуг.

11. Які юридичні документи можуть складатись для захисту прав відносин у сфері надання освітніх послуг?

Додаток 1**Витяг з Кодексу України про адміністративні правопорушення:****Стаття 13. Відповідальність неповнолітніх**

До осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24¹ цього Кодексу.

У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених 44, 51, 89, 121-127, 130, статтею 139, частиною третьою статті 154, частиною другою статті 156, статтями 173, 173⁴, 174, 183¹, 185, 190-195 цього Кодексу, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені статтею 185) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24¹ цього Кодексу.

Стаття 24¹. Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Стаття 180. Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння

Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами -

тягне за собою накладення штрафу від шести до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей -

тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173⁴ цього Кодексу, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невиконання рішення органу опіки та піклування щодо визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Діяння, передбачене частиною п'ятою цієї статті, вчинене повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та тимчасове обмеження того з батьків, з ким проживає дитина, у праві виїзду за межі України та обмеження у праві керування транспортним засобом - до виконання рішення в повному обсязі.

Умисне порушення встановленого законом обмеження щодо строку перебування дитини за межами України у разі самостійного вирішення питання про тимчасовий виїзд дитини за межі України тим із батьків, з яким рішенням суду визначено або висновком органу опіки та піклування підтверджено місце проживання цієї дитини, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Витяг з Кримінального кодексу України:**Стаття 150. Експлуатація дітей**

1. Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці -

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей або якщо вони спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини, або поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності

1. Завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, -

карається позбавленням волі на строк від двох до шести років.

2. Те саме діяння, якщо об'єктами завідомо неправдивого повідомлення стали критично важливі об'єкти інфраструктури або будівлі чи споруди, що забезпечують діяльність органів державної влади, або заклади охорони здоров'я, або заклади освіти або якщо воно спричинило тяжкі наслідки чи вчинене повторно, -

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

Примітка. Термін "критично важливі об'єкти інфраструктури" вживається у значенні, визначеному в Законі України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України".